

Izvorni okvir političkog dijaloga

DPC-KFOS *Policy Note* studija

Seriya *Policy Note* studija „Jačanje perspektive Kosova”

Bodo Weber & Agron Bajrami

Berlin-Priština

Maj 2018.

Autori: Bodo Weber & Agron Bajrami

Prevod: Biljana Simurdić

**Lektura: Kirsty Campbell;
DPC uređivački kolegij (engleski);
Bodo Weber (srpski)**

Berlin-Priština

Maj 2018.

Ova serija Policy Note studija je deo dijaloga i projekta zagovaranja pod nazivom “Jačanje perspektive Kosova – pregovori o konačnom, sveobuhvatnom sporazumu između Kosova i Srbije”, koji zajednički organizuju Savet za politiku demokratizacije (DPC, Berlin), Kosovska Fondacija za otvoreno društvo (KFOS) i Grupa za pravne i političke studije (GLPS, Priština), uz podršku KFOS.

PREDGOVOR.....	I
IZVRŠNI REZIME	II
I. UVOD	1
II. IZVORNI OKVIR POLITIČKOG DIJALOGA	2
1. EU strana dogovora.....	2
2. Srbijanska strana dogovora.....	4
3. Kosovska strana dogovora	6
III. SVEOBUHVAATNI SPORAZUM: FAZA PRE PREGOVORA.....	8
IV. ZAKLJUČCI	10

Ova studija je prva iz serije *policy notes* koje će biti publikovane tokom ove godine, a koji se bave tzv. „novom fazom” u političkom dijalogu Kosova i Srbije, pod okriljem EU. Konkretno, ova serija tekstova će biti posvećena pregovorima o konačnom, sveobuhvatnom i pravno obavezujućem sporazumu o punoj normalizaciji odnosa između dve države. Obuhvatiće najvažnije aspekte i elemente potencijalnog budućeg sporazuma, kako iz kosovske tako i međunarodne perspektive, kao deo šireg dijaloga i projekta zagovaranja nazvanog „Jačanje kosovske perspektive – pregovori o konačnom sveobuhvatnom sporazumu između Kosova i Srbije” čiji su organizatori Savet za politiku demokratizacije (DPC, Berlin), Fondacija za otvoreno društvo Kosova (KFOS) i Grupa za pravne i političke studije (GLPS, obe sa sedištem u Prištini).

Kroz niz aktivnosti, projekat nastoji da pomogne u procesu dijaloga između kreatora političkih, aktera civilnog društva sa Kosova i zapadnih zvaničnika o poziciji Kosova u predstojećim pregovorima. Umesto da ponudi već pripremljene preporuke o pregovaračkoj poziciji Kosova, namera je da ove *policy notes* posluže kao katalizator u intenzivnoj, korisnoj debati i dijalogu. Sa ovakvim pristupom, cilj autora i organizatora celokupnog projekta je da pomognu u prevazilaženju strukturnih ograničenja u vezi sa predstojećim pregovorima o sveobuhvatnom konačnom sporazumu. Njihov krajnji cilj je da doprinesu održivom rešenju spora između Kosova i Srbije koji će označiti kraj statusa obeju država kao nedovršenih i stvoriti važne preduslove za trajni mir u regionu i za održivu demokratsku transformaciju Kosova i Srbije.

Podstaknuta nasiljem na severu Kosova tokom leta 2011. godine, nemačka kancelarka Angela Merkel je preuzela vodeću ulogu u politici EU prema sporu Kosova i Srbije. To je predstavljalo promenu pravila igre u dugim nastojanjima Zapada da doprinesu dogovoru dveju strana. Rešenje spora oko statusa korišćenjem klasičnog pristupa posredovanja u konfliktu doživelo je neuspeh nakon neuspeha pregovora u formatu Trojke (pregovori pod okriljem SAD, EU i Rusije) i srpskim odbijanjem Ahtisarijevog plana. Razlog za to je bio u decenijama dugoj „virtuelnoj” politici Beograda prema Kosovu koja se svodila na insistiranje na statusu Kosova kao dela Srbije, uz odbijanje da ozbiljno prihvati većinsko albansko stanovništvo kao ravnopravne građane. To je rezultiralo formalizacijom činjenice da je Srbija efektivno izgubila Kosovo njegovom deklaracijom o nezavisnosti, kao jedinim potencijalno ostvarivim i održivim rešenjem dugog spora oko statusa.

Kancelarka Merkel je, uz snažnu podršku Ujedinjenog kraljevstva i SAD, eksplicitno povezala srpsko priznanje nezavisnosti Kosova sa aspiracijama Beograda za članstvo u EU tokom njene konferencije za štampu sa tadašnjim predsednikom Borisom Tadićem u avgustu 2011. Na taj način je nametnula promenu u odnosima EU sa Srbijom koja je do tada bila određena podjednako „virtuelnom” politikom Srbije „i EU i Kosovo” u pravcu pragmatičnije i realističnije politike. To je definisalo okvir i krajnje ciljeve budućeg političkog dijaloga: teritorijalni integritet, suverenitet i puna primena međunarodnog subjektiviteta za Kosovo, kao i razvoj normalnih bilateralnih odnosa između Srbije i Kosova. Ovaj okvir je potvrđen i detaljnije razrađen od strane Schockenhoff grupe nemačkih parlamentaraca u formi „Plana u sedam tačaka” iz septembra 2012., kroz Sporazum iz aprila 2013. godine i pregovarački okvir pristupanja Srbije EU iz 2014. Godine u delu koji se odnosi na pitanja dijaloga.

Politički dijalog uključio je svojstvene ustupke Beogradu: namera njegovog postepenog pristupa je bila da se omogući unutrašnje prilagođavanje politike srpske Vlade i javnog diskursa o nezavisnosti Kosova kako bi se omogućilo napredovanje Srbije na putu ka EU. Srpski zvaničnici su se 2013. godine konstruktivno uključili u dijalog i promenili svoj diskurs o Kosovu u do tada nezabeleženoj meri. Međutim, EU je dozvolila prvo Srbiji, a potom i Kosovu da stalno odlažu implementaciju dogovorenih koraka. Beograd je zbog toga propustio da iskoristi priliku koja mu je pružena u ovom procesu, te umjesto toga oživeo nadu da je moguće izbeći prihvatanje nezavisnosti Kosova.

Od tada je pristup postepenog nastupa EU dospeo u sve toksičnije stanje, bez rešenja na vidiku. U julu 2017. godine je najavljena „nova faza” koja je pregovore ograničila na konačni, sveobuhvatni i pravno obavezujući sporazum o punoj normalizaciji između Kosova i Srbije kao jedine održive opcije. Međutim, godinu dana kasnije, ova faza ostaje praktično nezapočeta, što je omogućilo dodatno skretanje u Beogradu, Briselu i Prištini. Posebno je Srbija uključena u intenzivno političko i javno spinovanje zagovarajući „rešenja” kao što su podela ili razmena teritorije, što je u potpunosti van crvenih linija koje su povukli vodeće prestonice EU. Glavni pregovarači EU, Federika Mogerini i njen tim izgleda da ne shvataju da je njihova uloga da se pridržavaju i brane crvene linije, a ne da samo „posreduju i pomažu.” Različiti medijski izveštaji postavljaju pitanje sklonosti Prištine da prihvati lobiranje Beograda za podelu teritorije.

Za uspešan ishod pregovora o sevobuhvatnom sporazumu koji će stvoriti uslove za mirnu i demokratsku budućnost Kosova i Srbije, njihov međusobni suživot i saradnju, ali i za budućnost celog regiona, od ključnog značaja je da i EU (i SAD) eksplicitno ponavljaju šta su izvorni okvir i ciljevi dijaloga. Podjednako je važno da se Priština pridržava uslova pod kojima je prvobitno ušla u dijalog.

I. Uvod

U julu 2017. godine, strane u političkom dijalogu Kosova i Srbije pod okriljem EU, najavile su „novu fazu” u pregovorima čiji je cilj postizanje konačnog, sveobuhvatnog i pravno obavezujućeg sporazuma o punoj normalizaciji odnosa između ove dve balkanske države. To je označilo početak međuperioda pre početka pravih pregovora, koji do danas (maj 2018.) traje nešto kraće od jedne godine. Pošto EU još nije javno objavila pregovarački okvir niti crvene linije koje treba da definiše, regionalni akteri, posebno zvanični Beograd, su se upustili u veliko političko spinovanje, dok je na Kosovu prisutna velika nesigurnost i konfuzija (ali i u Srbiji i na Zapadu) o krajnjim motivima u pozadini želje da se dođe do završne tačke dijaloga.

Ovo je još više doprinelo opštoj nesigurnosti u pogledu toga šta su krajnji ciljevi dijaloga. Prelazak u novu fazu dijaloga značio je implicitno priznanje da prethodni postepeni pristup u normalizaciji kroz seriju sporazuma, od kojih je Sporazum iz aprila 2013. godine prvobitno zamišljen kao prvi u nizu, nije bio uspешan. Beskrajna odlaganja implementacije Aprilskog sporazuma, zatvorena priroda briselskih pregovora, kao i promena retorike Beograda zamaglili su krajnje ciljeve dijaloga. Ako se tome doda vrlo ograničena vidljiva korist za njihovu zemlju, ovo je dovelo do pada podrške dijalogu kod većine građana Kosova.¹

Iz perspektive glavnih političkih aktera u EU i šire na Zapadu, osnovni uslovi i krajnji ciljevi političkog dijaloga su i dalje validni, a to znači da se moraju ispuniti i da su obavezujući, kako za Kosovo tako i za Srbiju. Do prvobitnog dogovora je došlo nakon niza značajnih događaja. U julu 2010. godine pokušaj srpske vlade pred Međunarodnim sudom pravde (ICJ) je doživio neuspeh, jer je odlučeno da deklaracijom o nezavisnosti Kosova koju je Zapad podržao 2008. godine nije prekršeno međunarodno pravo. Beograd je nakon toga insistirao na rezoluciji Generalne skupštine UN kojom bi se osudila nezavisnost Kosova. Nemačka i britanska vlada su zatim signalizirale Beogradu, po prvi put otvoreno, da, ako želi da nastavi sa evropskim integracijama, treba da prihvati da je nezavisno Kosovo realnost. Ovaj pritisak je rezultirao pokretanjem tehničkog dijaloga u februaru 2011. Nasilni nemiri na severu Kosova u leto 2011. godine podstakli su nemačku kancelarku Angelu Merkel da preuzme inicijativu u EU u vezi sa sporom Kosova i Srbije. Svi ovi događaji zajedno predstavljali su prekretnicu u ovom procesu. Postavljanjem prihvatanja nezavisnog Kosova i njegovog teritorijalnog integriteta kao eksplicitnog uslova za buduće članstvo Srbije u EU, stavljena je tačka na srpsku politiku dualizma „i EU i Kosovo” i stvoren je okvir sa predstojeći politički dijalog. Sporazumom iz aprila 2013, kao i Pregovaračkim okvirom za pristupanje Srbije EU iz 2014. godine, odnosno njegovim sadržajem i mehanizmima dijaloga, ovaj okvir je detaljnije formulisan.

Cilj ove analize je da istakne uslove dogovora iz izvornog dijaloga koji su relevantni za predstojeće pregovore o konačnom sveobuhvatnom sporazumu. Prvi deo bavi se razvojem izvornog dijaloga i uslovima pod kojima su Kosovo, ali i Srbija, prihvatili dogovor. U drugom delu poredi se uslovi sa retorikom i ponašanjem partnera u dijalogu tokom tekućeg međuperioda pred novu fazu dijaloga. U poslednjem delu dati su zaključci za predstojeće pregovore o konačnom, sveobuhvatnom, pravno obavezujućem

¹ Vidi podatke o percepciji građana o dijalogu u „Kosovskom bezbednosnom barometru”. Specijalno izdanje: Percepcija javnosti o kosovskoj spoljnoj politici i dijalogu sa Srbijom, *Kosovar Centre for Security Studies*, Priština, februar 2018, dostupno na: http://www.qkss.org/repository/docs/KSB-2017-ForeignPolicy_364397.pdf.

sporazumu između Kosova i Srbije o punoj normalizaciji odnosa.

II. Izvorni okvir političkog dijaloga

1. EU strana dogovora

Vodeći akteri u EU su dugo izbegavali da opterete odnose sa Srbijom direktnom konfrontacijom sa tamošnjom vladom zbog neslaganja EU sa beogradskim stavovima u vezi sa statusom Kosova. Nasilni sukobi kosovskih Srba, najpre sa policijom Kosova, a potom i sa trupama KFOR-a na severu Kosova u leto 2011. godine, uverili su vodeće članice EU u potrebu dopune takvog pristupa. To je rezultiralo obezbeđenjem uslova za politički dijalog. Takvoj promeni politike su doprinele prethodne tenzije u odnosima EU i Srbije nakon objavljivanja odluke Međunarodnog suda pravde u julu 2010. godine. Za vreme posete Beogradu, septembra 2010. godine, tadašnji šef britanske diplomatije William Haig je nagovestio kraj politike srpske vlade „i EU i Kosovo” – koja je uključivala lobiranje kod država članica koje nisu priznale Kosovo – rečima da je za ulazak Srbije u EU potrebna podrška tada 22 države članice koje su priznale Kosovo, a ne samo 5 članica koje to nisu uradile.²

Ipak, incident iz leta 2011. je konačno pokazao glavnim gradovima članica EU da je politika održavanja *status quo* postala neodrživa. Presudna promena je nastupila kada su nemačka kancelarka Merkel i njena vlada preuzele vođstvo, uz snažnu podršku Ujedinjenog Kraljevstva i SAD. Tokom čuvene konferencije za štampu u Beogradu, 23. avgusta 2011. sa tadašnjim predsednikom Srbije Borisom Tadićem, Merkel je postavila četiri kriterijuma koji definišu okvir i krajnji ishod budućeg političkog dijaloga. Prvo, osvrnula se na slučaj Kipra kao na lekciju naučenu u procesu EU integracija. Drugo, naznačila je potrebu da se o sporu Srbije i Kosova raspravlja u ranoj fazi kretanja Srbije prema priključenju, uz prihvatanje da je rešenje dugoročan proces. Treće, Merkel je dva puta naglasila da je „Nemačka priznala Republiku Kosovo” – koristeći zvanični naziv Kosova, što ustavno nije prihvaćeno u Srbiji. Konačno, predstavila je tri uslova koja uključuju „rasformiranje paralelnih struktura” kao ključne³ i time po prvi put otvoreno uslovia članstvo u EU prihvatanjem nezavisnosti Kosova i transformacijom odnosa Srbije i Kosova u bilateralne, međudržavne odnose. Nemački ministar spoljnih poslova Guido Vestervele je, tokom posete Crnoj Gori i Kosovu dve nedelje pre kancelarkinog putovanja, već naglasio da „Nemačka neće pregovarati o teritorijalnom integritetu država u regionu” i nagovestio da teritorijalna podela Kosova ne može biti tema pregovora.⁴

² „Bilo bi dobro da se rezolucija povuče,” B92, 03. 09. 2010, dostupno na: https://www.b92.net/eng/insight/tvshows.php?yyyy=2010&mm=09&nav_id=69473.

³ Druga dva uslova, uz početak rasformiranja srpskih državnih institucija na teritoriji Kosova, su napredak u tehničkom dijalogu, posebno u vezi sa upravljanjem granicom, i pristup EULEX-a severu. Kancelarka Merkel je predstavila ispunjenje ovih uslova neophodnim da bi Srbija dobila status kandidata. Vidi transkript sa konferencije za medije Tadić-Merkel na: <https://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2011/08/2011-08-23-pk-merkel-tadic.html>.

⁴ „Nemačka: Nema pregovora o granicama,” B92, 9. 08. 2011, dostupno na: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=08&dd=09&nav_id=530869; “Merkel stellt Serbien Bedingungen,” FAZ, August 23, 2011, dostupno na: <http://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/eu-kandidatenstatus-merkel-stellt-serbien-bedingungen-11108819.html>.

Nakon što je u septembru 2012. nova koalicija Srpske napredne stranke (SNS) i Socijalističke partije Srbije (SPS) izašla kao pobednik, kako predsedničkih tako i parlamentarnih izbora, a pre početka političkog dijaloga u Briselu, tzv. Schockenhoff grupa – činio je parlamentarci iz CDU-CSU predvođeni Andreasom Schockenhoffom, tadašnjim kopredsednikom konzervativne parlamentarne grupacije i bliskim saveznikom kancelarke Merkel – objavila je plan u sedam tačaka: listu uslova koje Srbija mora da ispuni pre nego što će joj biti omogućeno da započne pregovore o pridruživanju.⁵ Istog meseca Schockenhoff grupa je posetila Beograd gde su se njeni članovi susreli sa visokim vladinim zvaničnicima i izložili svoj plan široj javnosti. Suština tog plana u sedam tačaka, koji je u određenoj meri postavio okvire Aprilskog sporazuma, bila su tri uslova kancelarke Merkel iz avgusta meseca. Schockenhoffov peti uslov zahtevao je „početak odlučnog procesa rasformiranja paralelnih struktura u bezbednosnom aparatu i javnoj upravi severnog Kosova i finansiranja tih struktura”.⁶ Sedma tačka je išla dalje od početka pregovora o pridruživanju i zahtevala je „pravno obavezujuću normalizaciju odnosa sa Kosovom, sa perspektivom da Srbija i Kosovo kao punopravne članice u skladu sa sporazumima EU mogu da ostvaruju svoja prava i realizuju svoje odgovornosti samostalno i zajednički”⁷, što treba da se realizuje pre nego što Srbija okonča pristupne pregovore.

Tokom konferencije za štampu koju je grupa održala u Beogradu, Schockenhoff je dodatno naglasio da „pitanje spoljnih granica EU mora biti rešeno do trenutka ulaska Srbije u Uniju.”⁸ Kako je jedan član ove grupe objasnio tokom zvaničnih susreta u Beogradu i zatim tokom posete Prištini u februaru 2013, parlamentarci CDU-CSU su jasno izneli šta očekuju da bude konačan ishod dijaloga: pun teritorijalni integritet i suverenitet Kosova, puna primena njegovog međunarodnog subjektiviteta i puna normalizacija odnosa između Srbije i Kosova kao bilateralnih odnosa.⁹

Iako je Sporazum iz aprila 2013. izbegao da izričito navede okvir i ciljeve dijaloga, posebno zbog toga što je pristup „kreativne dvosmislenosti” od strane EEAS ostavio nedefinisan pravni karakter dokumenta, on se pridržavao prethodno postavljenih kriterijuma. Tako je policija na severu Kosova trebalo da se „integriše u okvire policije Kosova”, sudstvo u „pravni okvir Kosova”, a opštine su trebale da se formiraju „u skladu sa zakonima Kosova”. Istovremeno, Srbija se obavezala da neće blokirati put Kosova prema EU, s tim što EU za svoje članice prihvata samo nezavisne države.¹⁰

Pregovaračkim okvirom za pridruživanje Srbije EU su u januaru 2014. postavljeni osnovni uslovi i konačni ciljevi političkog dijaloga u većoj meri nego Aprilskim sporazumom. Okvir je definisao pitanje Kosova kao jedan od ključnih preduslova za pristupanje, jednak značaju vladavine prava, opisujući primarni cilj kao „sveobuhvatnu normalizaciju odnosa između Srbije i Kosova u formi pravno obavezujućeg sporazuma... sa izgleđima da obe strane budu u stanju da u potpunosti koriste svoja prava i ispunjavaju svoje obaveze”. Ovo je trebalo da se osigura dodavanjem još jednog poglavlja u pristupanju (Poglavlje 35) koje se odnosi

⁵ Nemački Bundestag treba da odobri svaki korak u evropskim integracijama.

⁶ Andreas Schockenhoff, „Očekivanja od Srbije u pogledu početka pristupnih pregovora,” 13. 09. 2012.

⁷ Ibid.

⁸ Schockenhoff, „Izjava za medije: Erwartungen an Serbien für eine Aufnahme von EU-Beitrittsverhandlungen,” konferencija za medije, 13. 09. 2012, Beograd.

⁹ Intervju sa bivšim članom Šokenhof grupe, Berlin, maj 2018.

¹⁰ „Prvi sporazum o principima na kojima se zasniva normalizacija odnosa,” Brisel, 19. 04. 2013, dostupno na: <http://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2013/04/20/3224318/Originalni%20tekst%20Predloga%20sporazuma.pdf>.

na Kosovo. Delovi pregovaračkog okvira koji se odnose na dijalog nose pečat vlada Nemačke i Ujedinjenog kraljevstva koje su pojasnile svoju poziciju tokom internih pregovora u EU o konačnoj verziji dokumenta u zajedničkom *non-paper*-u u jesen 2013. U dodatku za Poglavlje 35. Berlin i London su konstatovali:

„uslovljavanje oko normalizacije mora biti prisutno u pregovorima o svakom pojedinačnom poglavlju... To će osigurati da normalizacija bude prisutna u svim poglavljima koji su od značaja za Kosovo”.

Član 38. Pregovaračkog okvira u potpunosti odražava taj stav:

„U svim oblastima *acquis*-a Srbija mora da obezbedi da njena pozicija o statusu Kosova ne pravi nikakve prepreke niti da se upliće u implementaciju *acquis*-a od strane Srbije. Kao deo svojih napora da se usaglasi sa pravnim tekovinama EU, Srbija treba posebno da osigura da usvojeni zakoni, uključujući njihov geografski opseg, ne budu u suprotnosti da celovitom normalizacijom odnosa sa Kosovom”.¹¹

Ono što to praktično znači jeste da je Srbija, kroz prilagođavanje svog zakonodavstva pravnim tekovinama EU u oblastima obuhvaćenim u prva 34 poglavlja pregovora o pristupanju, **obavezna** da isključi teritoriju Kosova iz svojih državnih institucija i zakona.

2. Srbijanska strana dogovora

Izjava kancelarke Merkel u Srbiji avgusta 2011. bila je prekretnica kada je reč o uslovima koji se odnose na Kosovo za državu u procesu integracije i nije ostavila prostor za konfuziju. Tomislav Nikolić, koji je u to vreme bio predsednik najveće opozicione stranke SNS, dao je javno saopštenje u vezi sa politikom EU da je srpsko priznanje nezavisnosti Kosova uslov za pristupanje. Odgovarajući, potpredsednik Vlade Ivica Dačić je rekao da:

„to naravno neće biti uslovljen [članstvo sa priznanjem Kosova]. Ali će zahtevati uklanjanje svih naših institucija sa Severa, priznanje carinskih ispostava kao graničnih i tako dalje... i šta je to?”¹²

Godinu dana kasnije, nakon izborne pobede SNS, novi predsednik stranke (i ministar odbrane) Aleksandar Vučić je izjavio da će vlada na čelu sa SNS voditi politiku „nepriznavanja Kosova”. Istovremeno, naglasio je da njegova stranka namerava da realizuje postojeće sporazume proistekle iz dijaloga Srbije i Kosova.¹³

Uprkos tome, novi predsednik Vlade Ivica Dačić se sastao sa svojim kosovskim kolegom Hašimom Tačijem u oktobru 2012. radi formalnog otpočinjanja političkog dijaloga u Briselu, što je bio istorijski presedan. Nacrt platforme srpske Vlade za pregovore o sporazumu sa Prištinom iz decembra 2012. predstavlja poslednji pokušaj da se zadrži tradicionalna nacionalistička pozicija u vezi sa Kosovom kao srpskom pokrajinom, uz istovremeno pristajanje na zahteve EU za „rasformiranje paralelnih struktura”. Tako se u platformi insistira da polazna pozicija za pregovore sa Prištinom treba da bude stav da „Republika Srbija

¹¹ Pregovarački okvir. GENERALNI STAV EU. Ministarski sastanak na otvaranju Međuvladine konferencije o pridruživanju dostupno na: [http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=AD%201%202014%20INIT of Serbia to the European Union \(Brussels, 21 January 2014\)](http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=AD%201%202014%20INIT of Serbia to the European Union (Brussels, 21 January 2014))

¹² Prema: *Beta*, 02. 09. 2011.

¹³ “Vučić: Naš posao je da ne priznamo Kosovo,” *Deutsche Welle*, 01. 07. 2012, dostupno na: <http://www.dw.com/sr/vu%C4%8Di%C4%87-na%C5%A1-posao-je-da-ne-priznamo-kosovo/a-16063744>

ne priznaje i nikad neće priznati jednostrano proglašenje 'nezavisnosti' Kosova". Istovremeno, u dokumentu se predlaže da srpska vojska zajedno sa albanskom vojskom i trupama EU služi kao „garant bezbednosti i demilitarizovanog statusa Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija”.¹⁴

Uprkos nastavku insistiranja zvaničnika na srpskoj politici nepriznavanja Kosova, nakon samo nekoliko nedelja vlada je skoro u potpunosti promenila svoju poziciju u vezi sa Kosovom, potpisivanjem Sporazuma u aprilu 2013. godine, kojim je efektivno započela integracija severa Kosova u Republiku Kosovo. Ova promena je od strane pojedinih srpskih pravnih stručnjaka ocenjena kao *de facto* priznanje nezavisnosti Kosova, ako ne ne eksplicitno *de jure* priznanje. Paralelno sa time, vladini zvaničnici su promenili javni diskurs o prihvatanju neprijatne istine u vezi sa gubitkom Kosova. U izuzetno značajnom članku za nedeljnik NIN, objavljenom u martu 2013., predsednik Vlade Dačić je otkrio da je Kosovo čitavu deceniju bilo tabu tema i priznao:

„Lagali smo sami sebe da je Kosovo naše i čak ozvaničili tu laž u formi Ustava. Danas nam taj isti Ustav nije od pomoći. Predsednik Srbije ne može da putuje na Kosovo, niti to može predsednik Vlade, ni ministri, ni policija, ni vojska.”¹⁵

U nastavku i nakon potpisivanja Aprilskog sporazuma, Dačić i drugi visoki zvaničnici su tvrdili da jedino srpska vojska može da vrati Kosovo pod srpsku vlast, da nema narodne volje za takvu akciju i da srpska politika stoga treba da se fokusira na „očuvanje normalnog, sigurnog života i jasne budućnosti” za Srbe na Kosovu.¹⁶ Reagujući na izjavu svog prištinskog sagovornika Tačija, po kome je cilj dijaloga stolica za Kosovo u UN, Dačić je naznačio da više nema tabu tema i podvukao je sledeće:

„Ako se saglasimo, sve je moguće. Ne bežimo od toga, i mi želimo sveobuhvatan sporazum, ali da bi on to dobio treba nešto da da zauzvrat. Takav kompromis mora da zadovolji obe strane”.¹⁷

Otvaranje pregovora Srbije o pridruživanju predstavljalo je naredni, suštinski korak u prihvatanju realnosti od strane srpskih zvaničnika. Iako je srpska Vlada neuspešno lobirala protiv klauzule o geografskom opsegu koju su potencirale Nemačka i Velika Britanija, ona se toga, ipak, pridržavala. Na primer, tokom bilateralnog skrininga pregovaračkih poglavlja, na početku pregovora o pridruživanju, srpski zvaničnici su predstavili listu vina poreklom iz Srbije u okviru poglavlja o poljoprivredi. Ta lista je sadržavala i jedno vino sa Kosova. Evropska komisija je zatražila od Beograda da ukloni to vino sa liste i Vlade Srbije je taj zahtev ispunila bez prigovora.¹⁸ Nasuprot tome, tokom tog perioda dolazilo je do sve većeg odlaganja implementacije Aprilskog sporazuma, što je dodatno bilo praćeno nastojanjima vladinih zvaničnika da narativ dijaloga o Kosovu udalje od izvornog okvira. Zbog toga je srpska vlada sakrila klauzulu o geografskom obuhvatu iz javnog diskursa i sve više je insistirala na Aprilskom sporazumu kao „statusno neutralnom” – što je izjava koja se nije čula odmah nakon potpisivanja ovog sporazuma.

¹⁴ *Non-paper* srpske vlade, decembar 2012.

¹⁵ Ivica Dačić, „Đinđić je priča o Srbiji”, *NIN*, 07. 03. 2013.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ “Dačić: Ne nudimo Kosovu mesto u UN,” *Mondo.rs*, 15. januar 2018, dostupno na: <http://mondo.rs/a274935/Info/Srbija/Dacic-Ne-nudimo-Kosovu-mesto-u-UN.html>.

¹⁸ Intervju sa zvaničnicima EU, Brisel 2015.

3. Kosovska strana dogovora

Izjave kancelarke Merkel u Beogradu avgusta 2011. su na Kosovu primljene kao direktna podrška državnom suverenitetu i teritorijalnom integritetu. Nemačko insistiranje na tome da Srbija mora da rasformira paralelne strukture na severu Kosova i stav da podela nije prihvatljiva su primljeni kao signal da Berlin pojašnjava ciljeve (do tada samo tehničkog) dijaloga, koji je u to vreme već bio u krizi.¹⁹

Izjave kancelarke Merkel su takođe bile u skladu sa onim što su kosovski zvaničnici ranije čuli od tadašnjeg ministra spoljnih poslova Guido Westerwelle-a.²⁰ Upravo je Westerwelle lično, godinu dana ranije, jasno stavio do znanja da, u slučaju Kosova, Berlin smatra pitanje promene granica rešenim.²¹

Dodatni element koji je doprineo težini nemačkog angažovanja bila je činjenica da je u to vreme na čelu KFOR bio nemački general Erhard Buler čije su trupe bile uklještene između dve strane usred krize na severu Kosova u julu 2011. Prema generalu Buleru, važna pitanja za Kosovo su bila: „Ko kontroliše severno Kosovo? Ko upravlja granicom i carinom?”. U skladu sa time, general Buler je pozvao EU da interveniše i reši krizu izjavivši da: „Samo Evropska unija može da vodi te pregovore.”²²

Međutim, u julu i avgustu 2011., nakon samo četiri meseca pregovora, izgledalo je da se Briselski dijalog nalazi u dubokoj krizi. Zbog toga je povratak dijalogu bio jedan od tri zahteva koje je Merkelova iznela Tadiću tokom sastanka u Beogradu. Prema jednom bivšem članu kosovskog pregovaračkog tima, u realnosti su pregovori uz posredovanje EU „bili na putu da propadnu” i samo je intervencija nemačke kancelarke „vratila stvari natrag na kolosek.”²³

S druge strane, Kosovo je dobijalo ne samo podršku, već je istovremeno bilo izloženo pritisku i kritici. U saopštenju izdatom 26. jula 2011., američki Stejt department je izrazio žaljenje zbog toga što nastojanja Kosovara „da preuzmu kontrolu nad carinskim graničnim prelazima na severu Kosova nisu bila koordinisana sa međunarodnom zajednicom.”²⁴ Reagovala je i EU izjavom da ta akcija „nije bila od pomoći”. Maja Kocijančič, predstavnica za štampu tadašnje šefice za spoljnu politiku EU Ketrin Ešton, je rekla kako „veruju da operacija koju su prošle noći izvele kosovske vlasti nije bila od pomoći. To nije urađeno u dogovoru sa međunarodnom zajednicom i EU se sa time ne slaže.”²⁵

Na Kosovu su akcije na severu stavljene pod lupu ambasadora država Kvinte²⁶ koji su od kosovskog predsednika Vlade Tačija zahtevali da buduće akcije koordinira sa EULEX kako bi ne samo deeskalirao

¹⁹ Mesec dana kasnije, kao posledica nepostizanja dogovora sa Srbijom oko carinske nadležnosti, vlada Kosova je poslala svoje jedinice Specijalne policije na sever Kosova da preuzmu kontrolu nad dve granične tačke sa Srbijom. Ovo je dovelo do krize koja je podigla tenzije na severu i zaustavila proces dijaloga.

²⁰ 11. 08. 2011, ministar spoljnih poslova Vestervele je posetio Kosovo u okviru regionalne turneje koja je obuhvatala i Hrvatsku i Crnu Goru.

²¹ Vidi govor ministra spoljnih poslova Vestervelea u Parlamentu Kosova 27. 08. 2010, dostupan na: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/Newsroom/100827-bm-pristina/232704>.

²² Vidi intervju generala Bulera za *Der Spiegel*, objavljen 22. 08. 2011:

<http://www.spiegel.de/international/europe/peacekeeping-in-kosovo-the-situation-is-still-tense-a-781613.html>.

²³ Ocena bivšeg člana kosovskog pregovaračkog tima, maj 2018.

²⁴ Saopštenje za štampu Stejt departmenta od 26. 08. 2011: <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/07/169107.htm>.

²⁵ Izjava Kočijančič za *Radio Slobodna Evropa*: <https://www.rferl.org/a/kosovo/24277093.html>.

²⁶ Neformalno okupljanje članova Kontakt grupe iz zapadnih zemalja: SAD, UK, Nemačka, Francuska i Italija.

tenzije već i ponovo potvrdio posvećenost Briselskom dijalogu.²⁷

Kao rezultat toga, rukovodstvo Kosova je bilo pod pritiskom da se ponovo fokusira na proces dijaloga sa jasno definisanim ciljevima, što je značilo da pregovori treba da se nastave uz uveravanja da teritorijalni integritet Kosova neće biti dovođen u pitanje. Ova realnost se reflektovala izjavama za javnost predstavnika Kosova koji su insistirali na tome da dijalog nema alternative, te da je Priština protiv „otvaranja Ahtisarijevog paketa.”²⁸

Aprilski sporazum iz 2013. je na Kosovu dočekan sa različitim reakcijama. Ubrzo nakon potpisivanja sporazuma u Briselu, tadašnji predsednik Vlade Hašim Tači je hvalio Sporazum kao „*de jure* priznanje Kosova od strane Srbije.”²⁹ Po povratku u Prištinu Tači je održao konferenciju za štampu pohvalivši Sporazum kao dokument koji je potvrdio da je „Kosovo nezavisna država, a Srbija takođe nezavisna država.”³⁰ Nakon toga, Sporazum je hitno upućen u Parlament na raspravu i potvrđivanje. Tokom parlamentarne debate predsednik vlade Tači je izjavio da dogovor „zvanično ukida paralelne strukture” na Kosovu i da će omogućiti da Srbi sa severa budu integrisani u institucije Kosova, „da će raditi u skladu sa pravilima i poretkom zacrtanim u Ustavu Kosova i da će biti deo samo [kosovskog] lanca komandovanja”. Takođe, insistirao je da Sporazum osigurava da aplikacije Kosova za članstvo u svim međunarodnim organizacijama neće biti dalje opstruisane od strane Srbije izjavivši kako:

„Srbija sada neće biti u mogućnosti da ohrabruje druge u blokiranju nastojanja [Kosova] za članstvo u međunarodnim organizacijama. Svaki pokušaj da se opstruiše članstvo u međunarodnim organizacijama predstavlja kršenje ovoga Sporazuma.”³¹

Sporazum je brzo ratifikovan u Parlamentu Kosova, uprkos pojedinim izrazima zabrinutosti u vezi sa Zajednicom opština sa srpskom većinom – kao najvažnijim elementom dogovora.³² Iako je bio prisutan generalni otpor prema Aprilskom sporazumu, većina stranaka i parlamentaraca su odlučili da podrže proces zbog uključenosti Zapada. Predstavnici DSK u Parlamentu su otišli tako daleko u izjavama da su izneli kako su u principu podržali sporazum jer sadrži „garancije i podršku SAD i EU”. Ovakvo raspoloženje je pokazalo da se za Sporazum u osnovi glasalo ne zbog toga što je veoma značajan, već iz razloga što je smatran nužnim za kontinuitet podrške Zapada.³³

Jedina stranka koja se u potpunosti i javno protivila Sporazumu je bila Samopredeljenje, na čelu sa njenim liderom Aljbinom Kurtijem. Na konferenciji za štampu dan nakon što je Sporazum potpisan Kurti je izjavio da dogovor „uništava izgradnju države na Kosovu”, optužio je predsednika Vlade Tačija da „daje legitimitet prisustvu Srbije na Kosovu” i upozorio da će se njegova stranka boriti protiv Sporazuma „i u Parlamentu i

²⁷ Izjava Kvinte iz jula 2011, kako je izvešteno u: „Tači sluša Kvintu – prihvata njihove preporuke”, *Koha Ditore*, 31. 08. 2011.

²⁸ Reakcija tadašnjeg ministra spoljnih poslova Kosova, Envera Hodžaja na predlog da bi sever mogao da dobije status sličan statusu Katalonije u Španiji, koji je dao tadašnji šef *ICO* Piter Fejt u intervjuu za *EU Observer*:

https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vislc9nge1zn/nieuws/rol_voor_eu_diplomatie_na_moord_in?ctx=vhsidnw5uoik&tab=1&start_tab0=360.

²⁹ Tačijeva izjava za medije posle potpisivanja sporazuma, 19. 04. 2013.

³⁰ Tačijeva konferencija za štampu održana u Prištini, 20. 04. 2013.

³¹ Tačijev govor u parlamentu Kosova, 21. 04. 2013.

³² Kosovski parlament je prihvatio sporazum sa 89 glasova za, 5 protiv i jedan uzdržan. Poslanici Samoopredeljenja su pokušali da spreče glasanje, ali nisu uspeali.

³³ Govor Ismeta Bećirija, šefa poslaničke grupe DSK na sednici Parlamenta pre glasanja 21. 04. 2013.

van njega.”³⁴

Zaključno, period između intervencije kancelarke Merkel 2011. do neposredno pred Aprilski sporazum 2013. godine je na Kosovu percipiran kao vreme povećane jasnoće u procesu dijaloga. Iako je bilo onih koji su se protivili i kritikovali pregovore, većina je bila uverena da se dijalog kreće u dobrom smeru, uviđajući da se radi o fokusiranom procesu sa jasnim ciljem da se pokrene normalizacija u odnosima Kosova i Srbije, bez ponovnog otvaranja pitanja statusa Kosova ili dovođenja u pitanje njegovog teritorijalnog integriteta.

Ovaj stav je ojačan početkom procesa postepene integracije severnog Kosova u državni sistem Kosova. Ipak, Aprilski sporazum je sam po sebi poremetio deo ovog pristupa, pogotovo u vezi sa Zajednicom opština sa srpskom većinom: to je ugrozilo (i nastavlja da ugrožava) funkcionalnost i integritet Kosova, uz ponovno pokretanje rasprave oko suverenosti umesto međusobno prihvaćenih i uspostavljenih (iako ne i zvanično priznatih) činjenica.

III. Sveobuhvatni sporazum: faza pre pregovora

U poređenju sa jasnoćom izvornih, osnovnih uslova političkog dijaloga (tj. njegovog okvira i krajnjeg cilja) ponašanje raznih pregovaračkih strana ozbiljno ugrožava osnove ove nove faze u dijalogu od trenutka kad je najavljen njen početak.

To se posebno odnosi na zvanični Beograd. Šest meseci pre saopštenja, u januaru 2017. tzv. incident sa vozom je pokazao da su srpski zvaničnici skoro u potpunosti promenili svoju retoriku o Kosovu u poređenju sa periodom neposredno nakon potpisivanja Aprilskog sporazuma 2013. Ovo se odnosi kako na od strane Vlade plaćene natpise na vozu „Kosovo je Srbija”, tako i na pretnju tadašnjeg srpskog predsednika Nikolića da će poslati srpsku vojsku na Kosovo.³⁵ Od leta 2017. Beograd je dosledno sprovodio ovu liniju u politici zagovaranja, kako na unutrašnjem tako i na spoljnom planu. Ova promena najbolje pokazuje zvanična srpska nastojanja da iskoristi krizu u dijalogu, promeni izvorne postavke i testira crvene linije čvrsto postavljene od strane EU (i SAD) u pripremi pregovora o sveobuhvatnom sporazumu.

Predsednik Vučić je ostao dosledno nejasan oko predstojećih pregovora kao i oko buduće pregovaračke pozicije Beograda. Ipak, u javnim istupima, ali i u privatnim susretima sa zapadnim zvaničnicima on je pokušavao da dijalog udalji od prvobitnog sadržaja – političkog priznanja činjenice od strane Srbije da Kosovo više nije njen deo - te da ga preformuliše u pitanje za EU, SAD i Prištinu o ustupcima koje treba da se daju Srbiji. Uz to, radio je na preoblikovanju pregovora o sveobuhvatnom sporazumu između Kosova i Srbije u klasične pregovore između dve ravnopravne strane radi pronalaženja srednjeg rešenja za njihove suprotstavljene početne pozicije.³⁶ Vučićevo objašnjenje nakon sastanka sa kancelarkom Merkel u Berlinu 13. Aprila 2018. predstavlja dobar primer za to:

„Nema za nas dobrog rešenja za Kosovo i Metohiju, ali kompromis znači da ćemo svi [Srbi i Albanci] biti

³⁴ Konferencija za štampu Samoopredeljenja je održana 20. 04. 2013, kako je 21. aprila 2013. izvestila *Koha Ditore*.

³⁵ “Nikolić: Srbija će poslati vojsku na Kosovo ako budu ubijani Srbi,” *Radio Slobodna Evropa*, 15. 01. 2017, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/28234504.html>.

³⁶ Intervjui sa zapadnim zvaničnicima, 2017-18.

donekle nezadovoljni ili donekle zadovoljni.”³⁷

Nastojanja Vučića i drugih visokih vladinih zvaničnika da se udalje od dogovora o dijalogu se dodatno reflektuju u tzv. unutrašnjem dijalogu koji je srpski predsednik inicirao u julu 2017. Iako su okvir i ciljevi unutrašnjeg dijaloga i dalje nejasni, od jeseni 2017. održano je više od deset okruglih stolova u Srbiji koji su okupili predstavnike države i drugih javnih ustanova koji su gotovo svi na državnom platnom spisku. Njihovi različiti predlozi za sveobuhvatni sporazum odražavaju tradicionalno nacionalističko razmišljanje o Kosovu i uveliko ignorišu izvornu postavku političkog dijaloga.³⁸

Sama suština napora Beograda da se predstojeći pregovori udalje od utvrđenog okvira je sadržana u tome da su se Vučić i drugi državni zvaničnici angažovali na intenzivnom zagovaranju teritorijalne podele Kosova u zamenu za političke ustupke (stolica za Prištinu u UN) ili kao deo razmene teritorija (severno Kosovo za južni srpski region Preševa koji je većinom naseljen Albancima). Dok je srpski predsednik razgovarao o kartama na zatvorenim sastancima sa zvaničnicima EU, ministar spoljnih poslova Dačić je bio najaktivniji u javnom spinovanju. U jednom intervjuu u avgustu 2017., on je predstavio svoju ideju o demarkaciji srpske i albanske teritorije na Kosovu kao predlog trajnog rešenja za vekovima dug konflikt između Srba i Albanaca, objašnjavajući:

„Ja pokušavam da predložim dugoročno rešenje zasnovano na kompromisu istorijskih i etničkih prava, što uključuje određivanje granice onoga što je srpsko i onoga što je albansko.”³⁹

Srpski ministar odbrane Aleksandar Vulin je takođe pokušao da postavi teritorijalnu podelu Kosova kao deo širokog istorijskog pomirenja Srba i Albanaca insistirajući na tome da „stalna i bezbedna demarkacija Srba i Albanaca mora da bude ustanovljena na Kosovu i Metohiji”, pri čemu je čak sugerisao da Tirana treba da zameni Prištinu kao pregovarački partner Beograda.⁴⁰

Ono što dodatno narušava poverenje u ovu novu fazu dijaloga i njen potencijal da se postigne sveobuhvatan sporazum je činjenica da ovakav spin Beograda nije naišao na dosledno i odlučno suprotstavljanje EU i SAD, bar ne javno. Privatno, više ključnih zapadnih vlada je uputilo jasne poruke Beogradu da neprihvatanje promena granica ostaje čvrsta, nepromenjena crvena linija. Za razliku, postoje naznake da glavni pregovarači EU u ovom dijalogu, Federika Mogherini i njen tim, ne misle da je njihova funkcija u postavljanju crvenih linija koje su definisane izvornim okvirom političkog dijaloga. Pre bi se moglo reći da oni shvataju svoju zvaničnu ulogu kao ulogu „facilitatora”, bez ulaženja u suštinu. Greg Delavi, ambasador SAD na Kosovu, dao je retku javnu izjavu protiv promena granice.⁴¹ Najupečatljivija je bila izjava odlazećeg ministra spoljnih poslova Nemačke Zigmara Gabriela tokom obilaska Balkana u februaru 2018. Nakon posete Beogradu, na konferenciji za medije u Prištini sa predsednikom Vlade Ramušom Haradinajem, Gabriel je izrekao nešto što je najiskrenija izjava o krajnjem cilju dijaloga od

³⁷ “Vučić: Za nas nema dobrog rešenja za Kosmet, Merkel shvata šta za nas znači KiM,” *Večernje novosti*, 13. 04. 2018, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:721924-Vucic-Kancelarka-smatra-vaznim-da-nasa-zemlja-bude-na-samitu-u-Sofiji-Merkel-Srbija-je-kljucna-zemlja-u-regionu-VIDEO>.

³⁸ Vidi zvaničnu veb stranicu unutrašnjeg dijaloga: <http://unutrasnjidijalog.gov.rs/index.php>.

³⁹ “Razgraničenje trajno rešenje za konflikt Srba i Albanaca,” *Politika*, 15. 08. 2017, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/386987/Razgranicenje-trajno-resenje-za-konflikt-Srba-i-Albanaca>.

⁴⁰ <http://unutrasnjidijalog.gov.rs/v017.php>.

⁴¹ <https://xk.usembassy.gov/ambassador-delawies-interview-sporazum/>.

njegovog uspostavljanja:

„Ukoliko Srbija želi da ide prema EU, izgradnja vladavine prava je glavni uslov. Ali naravno, to je i prihvatanje nezavisnosti Kosova. To je centralni uslov za kretanje napred.“⁴²

Sa Zapadom, posebno EU, koji šalje mešovite signale o važnosti izvorne postavke dijaloga i njegovih crvenih linija, bilo je izveštaja da kosovska Vlada može biti sklona prihvatanju beogradskog lobiranja za podelu. U januaru 2018, Bekim Čolaku, šef Kabineta predsednika Tačija, reagovao je na medijske izveštaje o navodnim razgovorima između predsednika Tačija, albanskog predsednika Vlade Edija Rame i grčkog ministra spoljnih poslova Nikolaosa Kocisa o promenama granica insistirajući da:

„Pozicija predsednika Republike Kosovo ostaje jasna: Kosovo je nezavisna i suverena država i njene granice su međunarodno priznate“.

Donekle kontradiktorno, on je takođe dodao: „Mi ćemo morati da sačekamo kraj dijaloga. Sve drugo u ovoj fazi je špekulacija, uključujući i pitanje koje ste postavili.“⁴³

Mesec dana kasnije, nakon medijskih izveštaja da se sastao sa Ramom i Ali Ahmetijem, albanskim političkim liderom iz Makedonije kako bi razmotrili scenarija promene granice, Tači je javno demantovao te navode naglašavajući da:

„takve ideje ne donose mir i stabilnost, one ne dolaze iz institucija Kosova. To [podela] više nije tema. Ranije je bilo ideja o podeli, ali ja sam jasan: poštovanje teritorijalnog integriteta je od najveće važnosti.“⁴⁴

IV. Zaključci

Srpsko poricanje političke realnosti na terenu Kosova i nastavljanje virtuelne kosovske politike koja ne prihvata ozbiljno većinu albanskog stanovništva ni kao suverenu na Kosovu niti alternativno, kao svoje državljane, već ih prvenstveno koristi za taktičke političke poene, je decenijama bila suština srpske politike prema Kosovu. Takva nečasna i obmanjivačka politika sprečavala je bilo kakvu zapadnu inicijativu za rešavanje spora oko statusa Srbija – Kosovo u klasičnoj postavci posredovanja u konfliktima i imala za posledicu neuspeh pregovora pod okriljem Trojke i srpsko odbijanje Ahtisarijevog plana. Upravo je ovaj poslednji postupak uverio većinu zapadnih država da je formalizovanje činjenice da je Srbija efektivno izgubila Kosovo njegovom deklaracijom o nezavisnosti iz 2008. godine jedino moguće i održivo rešenje za dugotrajni spor oko statusa. To je smatrano važnim preduslovom za razvoj mirne i demokratske

⁴² „Zigmar Gabriel kaže da Srbija mora da prihvati nezavisnost Kosova da bi se priključila EU“ *Deutsche Welle*, 15. 02. 2018, dostupno na: <http://www.dw.com/en/sigmar-gabriel-tells-serbia-it-must-accept-kosovos-independence-to-join-eu/a-42593839>.

⁴³ „Zyra e Presidentit Thaçi: Në këtë fazë është vetëm spekulim ideja e shkëmbimit të territoreve,“ ”Pse po mbahet sekret vendndodhja e Presidentit Thaçi?,“ *Gazeta Express*, 10. i 11. januar, 2018, dostupno na: <http://www.gazetaexpress.com/lajme/presidenca-ne-kete-faze-eshte-vetem-spekulim-ideja-e-shkembimit-te-territoreve-497852/>;
<http://www.gazetaexpress.com/lajme/pse-po-mbahet-sekret-vendndodhja-e-presidentit-thaci-498286/>.

⁴⁴ „Thaçi publikisht distancohet nga idetë për ndarjen e Kosovës,“ *Gazeta Express*, 12. februar, 2018, dostupno na: <http://www.gazetaexpress.com/lajme/thaci-publikisht-distancohet-nga-idete-per-ndarjen-e-kosoves-498748/>.

budućnosti Zapadnog Balkana – a ne kršenjem međunarodnog prava, što su pojedinci tvrdili. Celokupna srpska elita je 2008. bila svesna da je Kosovo izgubljeno i da to niko nije mogao da pripiše nikome drugome do srpskim političkim akterima, njihovom diskursu, politici i postupcima. Tradicionalni oportunistički balkanske politike ih je sprečio da priznaju ovu bolnu istinu i da je saopšte svojim građanima.

Kancelarka Merkel je inicirala dugo očekivanu promenu, što su sledili i drugi zapadni politički lideri, čime je omogućen politički dijalog pod vođstvom EU. Postavljanjem okvira, uključujući i striktnu crvenu liniju, ovo je omogućilo srpskoj političkoj eliti da se okrene politici i javnom diskursu prema Kosovu zasnovanim na realnostima. Nadalje, ovo je omogućilo srpskoj eliti da usmeri spor Kosovo-Srbija ka dijalogu o praktičnim potrebama i legitimnim prioritetima osiguranja normalnog života kosovskih Srba u državi Kosovo, normalizaciju odnosa između Albanaca i Srba na Kosovu, kao i bilateralnih odnosa Kosova i Srbije. Ovaj okvir je potvrđivao sticanje punog teritorijalnog integriteta, suvereniteta i međunarodnog subjektiviteta Republike Kosovo. Okončanje perioda neizvesnosti u kome su podjednako bili zaglavljene Kosovo i Srbija – kao nedovršene države – bilo je osnova za ulazak Kosova u izvorni dogovor. Uprkos zabrinutosti zbog uticaja Aprilskog sporazuma iz 2013. na integritet i funkcionalnost države, Kosovo je ostalo u njegovim okvirima.

Nažalost, dijalog je i dalje u ozbiljnoj krizi u pogledu izvornog okvira, crvenih linija i ciljeva, kao i neizvesnosti koja prati najavu nove faze u dijalogu i početka pregovora o konačnom, sveobuhvatnom sporazumu.

Za mirnu i demokratsku budućnost Kosova i Srbije, njihovu obostrano korisnu saradnju i koegzistenciju, kao i za budućnost šireg regiona, od suštinskog značaja je da EU (i SAD) eksplicitno potvrde izvorni okvir i ciljeve političkog dijaloga. Podjednako važno će biti da Priština nastavi da se pridržava uslova pod kojima je prvobitno ušla u dijalog.